

Аристид

О Аристиду се зна да је био родом из Атине и да је био филозоф, да је био ватрен присталица хришћанске вере и да је био врло речит. Јевсевије га помиње у својој хроници, која се сачувала на јерменском језику¹, а тако исто каже у историји цркве да је Аристид верни присталица наше вере². Јероним га такође помиње с речима: »Aristides Atheniensis, philosophus eloquentissimus« (Аристид Атењанин, врло речити филозоф)³.

¹ Љуб. Стојановић, op. cit. 5, 1925. 331 бр. 9312.

² Речник места 1925, 66.

³ Водачъ 210.

⁴ Ibid. 211.

⁵ Ibid. 221.

⁶ К. Јиреџек, op. cit. 362 и нап. 17.

⁷ Јован Хаци-Васиљевић на н. м. 42. Да ли је то онај иконостаѕ из 1620 год., који се налази у Софиском Народном Музеју?

¹ Јевс. хрон. издао Allfred Schoene — Берлин 1866. том. 2 стр. 160.

² Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 3.

³ Hieron. De viris illustribus cap. 20 ; epist. 70 ad Magnum cap. 4.

Јевсевије каже да је Аристид у одбрану хришћана, као и Кодрат, написао једну апологију и да је лично предао у руке цару Адријану. Даље каже да су у 4. веку врло многи хришћани употребљавали ову апологију. После Јевсевија и Јеронима, који исто тако помиње ову апологију, ниједан старији писац ништа не говори о њој. Мислило се да је ове апологије сасвим нестало, али у новије време су пронашли један део ове апологије Мехитаристи, римокатолички калуђери св. Лазара у Млецима¹. Ови Мехитаристи пронашли су у једном кодексу од 10. века у јерменском преводу један део Аристидове апологије, кога су издали 1878. год. Тако исто су у једном кодексу, који датира из 12. или 13. века, пронашли једну омилију исто тако на јерменском језику, с именом Аристиде, атинског филозофа. У овој омилији се цитирају речи оног разбојника који је са Христом скупа био разапет и који је рекао: »Сети се мене, Господе, када дођеш у царство своје«. Тако исто се цитира и одговор Спаситељев: »Заиста ти кажем, данас ћеш бити са мном у рају«. (Лук. 23, 42 и 43). Тако Мехитаристи штампаше на јерменском и латинском језику пронађени део Аристидове апологије и поменути омилију под насловом: *S. Aristidis, philosophi Atheniensis, sermones duo — Venetiis 1878. — Libreria P. P. Mechitaristarum S. Lazari.*

После овог издања многи су критичари написали разне расправе о Аристидовој апологији и омилији. Највише се расправљало то питање да ли је онај пронађени део Аристидове апологије автентичан или не. Doulcet и Rummeler су доказивали да је збиља автентичан, дочим Renau је тврдио да је неавтентичан. Fr. Bücheler је изнео мишљење да је тешко утврдити да ли је пронађени део Аристидове апологије автентично дело Аристидово или не, јер је овај део био често прерађиван. Adolf Harnack тврди као и Мехитаристе да је онај део апологије преведен са грчкога на јерменски у 5. веку, а с њим се у томе потпуно слаже и F. von Himpel. Harnack је темељно проучио пронађени део Аристидове апологије и донео је закључак да је први његов део стар, а други да је искварен разним уметцима.

Тако исто изазвала је велико интересовање код научењака омилија, коју су Мехитаристи издали под именом Аристидовим.

¹ Мехитаристи прозвани по Мехитару који је био Јерменин, а рођен у 17. веку. Он је прешао у католичку веру и засновао је свој ред св. Лазара у Млецима.

О њој је писао Theodor Zahn и тврдио је, да је она автентично дело Аристидово¹. С његовим мишљењем се сложио и R. Seeberg². Многи критичари, који су темељно проучили садржину поменуте омилије, доказивали су да она није ни у ком случају дело Аристидово³.

J. Rendel Harris је пронашао 1889. год. у манастиру св. Катарине на Синају један рукопис из 6. или 7. века, у коме се налазио превод Аристидове апологије на сирском језику. Ова новопронађена апологија је штампана 1891. год. на сирском и енглеском језику.

J. Armitage Robinson је пронашао у роману Варлаам и Јоасаф Аристидову апологију у оригиналу на грчком језику. У том се роману приповеда како је хришћански калуђер Варлаам задобио за хришћанство индијског принца Јоасафа. Затим се јавио неки незнабожац по имену Нахор, који се претворио у хришћанског калуђера, и као такав је одржао на јавном збору један говор против хришћанства, и тиме је поколебао принца у новој вери. Принцу у сну би објављено да је то превара. Он запрети Нахору и над Нахором би извршено чудо Варлаамово. Нахор сада држи говор у прилог хришћанства, а тај говор није ништа друго него апологија Аристидова⁴. Ова легенда о Варлааму и Јоасафу је индијског порекла, али је у хришћанском духу прерадио и написао на грчком језику око 630. год. Јован, калуђер из манастира св. Саве близу Јерусалима. J. Armitage Robinson тврди да се ова легенда скупа с Аристидовом апологијом нашла међу делима Јована Дамаскина и да је то њезин првобитни грчки оригинал⁵.

¹ Th. Zahn : *Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur* — V. Theil — Erlangen und Leipzig 1893, стр. 415—437.

² R. Seeberg: *Der Apologet Aristides* 1894.

³ Ad. Harnack : *Texten und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* — Leipzig 1883, I, B. 1. и 2. св. стр. 109—114 ; *Realencyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche* von Herzog und Hauck 2. издање, том. 17. — Aristides- ; Paul Pape : *Die Predigt und das Brieffragment des Aristides auf ihre Echtheit untersucht* ; Otto Bardenhewer : *Geschichte der altkirchlichen Literatur I. Band* — Freiburg im Breisgau 1902. стр. 174.

⁴ J. Fr. Boissonade : *Anecdota graeca* 4, Paris 1832, 1—365 ; Migne : *Ser. graec.* Tom. 96. col. 859—1240.

⁵ J. Armitage Robinson : *Texts and Studies, contributions to biblical and patristic literature* tom. I. 1891. Migne : *Ser. graec.* Tom. 96 col. 1108—1124.

Немачки критичари Edgar Hennecke и R. Seeberg су добро проучили грчки оригинал, јерменски превод само једног дела Аристидове апологије и сирски превод, па су 1893. год. покушали да обнове ову апологију, за коју се мислило да је потпуно изгубљена. Тако обновљена апологија Аристидова има отприлике овај садржај: Аристид се обраћа римском цару с овим речима: »Ја сам, царе, провидношћу божјом дошао на овај свет, па када сам угледао небо, земљу, море, сунце, месец и остало, задивио сам се реду који влада међу њима, и одмах сам помислио да онај који све то креће, управља и стара се о свему јесте Бог. Он је без почетка, вечит, бесмртан, непојмљив и несхватљив тако, да је безбојан, безобличан, није ни мушко ни женско и он се не срди«.

После ових речи, изречених о Богу, Аристид прелази на људе и доказује да има људи који примају истину и људи који живе у заблуди. Према томе он дели људе на четири врсте, а то су: Јелини, варвари, Јевреји и хришћани. Даље каже да су Јелини и варвари зашли с правог пута, јер они обожавају обична створења. Јевреји верују у једног Бога, створитеља света и сведржитеља, али ипак не признају да је Исус Христос син божји. Хришћани су се уздигли над свим народима овога света, јер су они нашли истину, и они слушају заповести самога Христа, који је сишао с неба да спасе људе. Он је рођен од Деве Марије неоскврњено, примио је људско тело и јавио се међу људима да их одврати од незнабожачких заблуда. Своју чудотворну улогу завршио је он смрћу на крсту коју је драговољно примио. Христос је имао дванајест ученика, који су, после његовог вознесења на небо, ишли у разне крајеве света, проповедајући његову велику науку.

После свега тога говори о животу хришћана и каже да они не чине прељубу, да не живе у блудству, да не сведоче лажно, да не желе оно што је туђе, да поштују оца и мајку, да уче да треба чинити добра и непријатељима својим, да су људи благи и милосрдни и да се уздржавају од незаконитог брака и сваке нечистоће. Жене хришћана су чисте и невине, а њихове кћери су разумне. Хришћани утичу на робове, ропкиње и децу да приме њихову веру, само зато што им желе добро. Све оне, који приме њихову веру, називају без разлике својом браћом. Они увек захваљују Богу за јело, пиће и остала добра, која им

је дао у овом свету, те према томе они су задовољни свим оним што им Бог даје.

У Аристидовој апологији није догматско учење хришћанско довољно заступљено, те се у том смислу не може мерити с Јустиновим апологијама. За Исуса Христа каже на једном месту: »Овај је назван сином свевишњег Бога и каже се да је Бог с неба сишао и од једне јеврејске девојке је примио тело и син божји је становао у човечјој кћери«. На другом пак месту каже да је Христос рођен од девојке без семена и неоскрњено ($\alpha\sigma\pi\acute{o}\rho\omega\varsigma$ $\tau\epsilon$ $\kappa\alpha\iota$ $\alpha\phi\theta\acute{\alpha}\rho\omega\varsigma$). На крају апологије се помињу и противници хришћанства, којима се прети страшним судом на коме ће се судити целом роду људском. У овој апологији само се на једном месту помиње јеванђеље, а иначе се врло ретко само понегде помињу неке књиге старог и новог завета.

Аристидова апологија је малена по обиму и обичним стилом је написана, али ипак има у себи нечега узвишеног. Хришћани су идеално представљени као народ који се одликује од свих осталих народа. Хришћанска вера и обичаји су лепо описани и представљени. Види се да је писац учен човек, јер уме лепо и логично излагати своје мисли.

По речима Јевсевијевим и Јеронимовим јасно се да закључити да је Аристид своју апологију упутио цару Адријану (117—138). И у фрагменту Аристидове апологије, који се сачувао на јерменском језику стоји јасно написано да се апологија упућује цару Адријану, а тако исто налазимо и у рукопису, који се сачувао у сирском преводу, да Аристид филозоф упућује своју апологију цару Адријану ради страха божјег. На другом пак месту у истом рукопису се каже да је ова апологија упућена Адријановом наследнику Титу Адријану Антонину Себасту (138—161). То је дало повода неким модерним критичарима да су стали на становиште да је Аристид збиља своју апологију упутио Титу Антонину Пију, а не његовом претходнику Адријану¹. Та њихова тврдња се не може примити никако као оправдана, јер у сирском рукопису су постојале извесне промене и допуне у току времена.

Осим апологије и омилије сачувао се на јерменском језику један фрагмент из Аристидове посланице коју он упућује свим филозофима. Овај фрагмент је пронашао Martin 1883. год. у

¹ Seeberg : Die Apologie des Aristides, 1893, 268—280 ; Der Apologet Aristides, 1894, 7.

неком париском рукопису од 1704. год. и издао га је на јермерском и латинском језику у збирци кардинала J. B. Pitra »Anacleta sacra, tom IV. Paris 1883. стр. 6—11 и стр. 282—286. Автентичност овог фрагмента су бранили у својим делима Theodor Zahn и R. Seeberg². Против његове автентичности је устао Paul Pape у свом делу »Die Predigt und das Brieffragment des Aristides und ihre Echtheit untersucht«. Тако исто Adolf Harnack мисли да поменути фрагмент није автентично дело Аристидово, што се види из његова дела »Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius I. Band — Leipzig 1897. стр. 273.

О Аристидовој апологији, су писали ови писци:

Gautier: Un fragment de l'apologie d'Aristide. — Revue de Theologie et de Philosophie 1879. Jan. p. 78—82.

F. von Himpel: Theologische Quartalschrift. — Tübingen. Bd. 61, 1879., стр. 289 и Bd. 62, 1880, стр. 109—127.

A. Harnack: Theologische Literaturzeitung 1879. Nr. 16.

Massebieau: De l'authencité du fragment d'Aristide. — Revue de Théologie et de Philosophie 1879. mai p. 217—233.

Fr. Lasse: Zeitschrift für Katholische Theologie. Bd. III. 1879. стр. 612—618.

Baunard: Découverte d'un fragment d'apologie de S. Aristides. — Extr. de la Revue de science ecclési. Arras 1880.

E. Renau: L'église chretienne. 1879. p. VI.

Fr. Bücheler: Aristides et Justinus. — Rein. Museum. Bd. 35, 1880. стр. 279—286.

Doulcet: L'apologie d'Aristide et l'épître à Diognète. — Revue des questions historiques 1880. Octob. p. 601—613.

L. Rummler: De Aristidis, philosophi Atheniensis, sermonibus duobus apologeticis. — Posen 1881. стр. 17.

J. Rendel Harris: The Apology of Aristides on behalf of the Christians, from a Syriae Ms. preserved on Mount Sinai edited with an introduction and translations. — Cambridge 1891.

R. Seeberg: Die Apologie des Aristides. — Neue kirchliche Zeitschrift 2, 1891, 935—966.

E. Hennecke: Die Apologie des Aristides Recension und Reconstruction des Textes. — Texte und Untersuchungen zur altchristlichen Literatur IV. Band. — Leipzig 1893.; zur Frage nach der ursprünglichen Textgestalt der Aristides-Apologie. — Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1893, 2, 42—126.

² R. Seeberg: Der Apoget, Aristides 1894.

R. Sæberg: Die Apologie des Aristides untersucht und wiederhergestellt. — Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur. Teil 5. Erlangen 1893, 159—414; Der Apologet Aristides, Erlangen 1894.

J. Geffcken: Zwei griechische Apologeten. — Sammlung wissenschaftlicher Kommentare zu griechischen und römischen Schriftstellern, Leipzig 1907.

H. B. Harris: The newly recovered Apology of Aristides. — London 1891.

M. Picard: L'apologie d'Aristide, Paris 1892.

L. Lemme: Die Apologie des Aristides. — Neue Jahrbücher für deutsche Theologie 2, 1893, 303—340.

F. Lauchert: Ueber die Apologie des Aristides. — Internationale theologische Zeitschrift 2, 1894, 278—299.

E. Hora: Untersuchungen über die Apologie des Aristides. — Karlsbad 1895.

J. Крестников: Један хришћански Апологет 2. века. Атински филозоф Аристид и његова новооткривена дела. — Казан 1904 (руски).

Th. Zahn: Eine Predigt und ein apologetisches Sendschreiben des athenischen Philosophen Aristides. — Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altchristlichen Literatur, Teil 5, 1893, 415—437.

P. Pape: Dei Predigt und das Brieffragment des Aristides, auf ihre Echtheit untersucht. — Texte und Untersuchunegn zur Geschichte der altchristlichen Literatur 12, 2.

Ову је апологију превео с грчког на српски језик Атанасије М. Поповић, богослов VIII. год. — види »Збирка радова ученика богословије Св. Саве свеска I. (прилог извештају за школску 1907.-8. годину).

Др. М. Микијељ.